

A kettős állampolgárság ügye a világhálón

2004. december 5-én a Magyarok Világszövetségének kezdeményezésére népszavazás zajlott Magyarországon, amely az Országgyűlést kötelezte volna a határon túli magyarok kettős állampolgárságáról szóló törvény megalkotására. Bár a leadott szavazatok között az „IGEN” került többségbe, azok száma elmaradt attól, hogy kötelező érvényre jusson a szándék, amely ilyenformán nem érte el célját. Ettől függetlenül ez a kérdés ma is eleven indulatokat vált ki hazánk határain innen és túl, miközben lassan elsikkad a köztudatból, mire irányult a népszavazás. Az események áttekintő vázlatához korunk legmozgékonyabb hír- és véleményhordozó forrásából, az internet adattengeréből merítettem.

Előjáróban a kettős állampolgárság jogi fogalmát kell tisztázni. Gaudi-Nagy Tamás, Európa-jogi szakjogász a magyar sajátosságokat tekintő meghatározása szerint: „Ha ugyanazt a személyt egy időben legalább kettő állam egyaránt saját állampolgárának tekinti, kettős (vagy többes) állampolgárságról beszélünk. Kettős (vagy többes) állampolgárságot eredeti vagy származékos úton lehet szerezni. Az Átv.¹ és az Egyezmény² a kettős állampolgárság intézményét ismeri. A tradicionális magyar állampolgársági elv megengedi, hogy a magyar állampolgárok – a magyar állampolgárság fenntartása mellett – más állam állampolgárságát is megszerezzék. Elismeri a kettős vagy többes állampolgárság keletkezésének lehetőségét, tényét. Ugyanakkor a más állampolgársággal bíró magyar állampolgárokat – a nemzetközi gyakorlathoz hasonlóan – magyar joghatóság alá rendeli. Tehát egyetlen magyar állampolgár sem vonhatja ki magát a magyar törvények hatálya alól arra hivatkozva, hogy más államnak is polgára. A kettős (többes) állampolgárság eseteinek korlátozását célzó megoldások a magyar állampolgársági jogi tradícióktól idegenek. Ezt igazolja például az is, hogy a Magyar Köztársaság 1990-ben felmondta azt a Romániával 1979-ben kötött kétoldalú egyezményt, amely korlátozta, illetve kizárta a kettős állampolgárságot.”³

A közvélemény számára első pillantásra meglepően hat, hogy ez a kérdés mily régóta éli búvópatakszerű életét. Az előzmények 1996-ig vezetnek vissza, vagyis több kormányzati ciklus óta húzódnak. 1996. június 13–18-a között ülésezett az MVSZ IV. vilákkongresszusa, és ennek során ajánlást fogalmazott meg a magyar állampolgárság kiterjesztéséről. A felvetés megalapozásához előzőleg nemzetstratégiai elemzéseket is készített. Október 25-e és 27-e között a Világszövetség küldöttgyűlése alapszabály-módosítással rögzítette a magyar állampolgárság kiterjesztésére vonatkozó javaslatát. 1997-ben az Európa Tanács módosította az „Európai Konvenció az állampolgárságról” című nemzetközi dokumentumot. Az egyezmény

3. cikke szerint minden állam saját jogon határozza meg, kik az állampolgárai, és egy ilyen törvényt más államok kötelesek elfogadni (beleértve a kettős állampolgárság tényét) mindaddig, amíg ez összhangban áll a nemzetközi joggal. 1998. április elején az MVSZ választmánya politikai célként fogalmazta meg a határon túli magyarok kettős állampolgárságát. 1999. szeptember 28-án Patrubány Miklós elnök ismertette a határon túli magyarok külhoni állampolgárságára vonatkozó elgondolást. 2000-ben tárgyalásokat kezdett a hazai pártok vezetőivel a külhoni állampolgárságról, majd a Világszövetség V. világtalálkozója határozatba foglalta a külhoni magyar állampolgárság célját.⁴ Az MVSZ Patrubány Miklós elnök ajánlásával, Zétényi Zsolt, Váradi Vilmos, Gehér József, Borbély Imre közreműködésével egy törvénytervezetet készített a külhoni magyar állampolgárság jogintézményének létrehozására. Ezt 2000. augusztus 20-án a Magyar Köztársaság akkori legfőbb közjogi méltóságai kapták kézhez.⁵ Október folyamán Markó Béla, a Romániai Magyarok Demokratikus Szövetsége elnöke bejelentette Orbán Viktor magyar kormányfőnek: több mint 80 000 aláírást gyűjtöttek össze a külhoni állampolgárság támogatására. Ennek alapján hivatalosan közölte, hogy az erdélyi magyarság igényli e jogintézmény valamilyen formáját. A magyar kormány képviselői kifejtették, hogy bár e kérdés nem időszerű, de a státustörvénnyel együtt a 2000. decemberi Magyar Állandó Értekezlet napirendjére tűzték a külhoni, illetőleg a kettős állampolgárság ügyének megtárgyalását. Az Orbán-kormány végül másképp kívánta rendezni a határon túli nemzetiség magyarországi jogi helyzetét. Ennek eredménye lett a „2001. évi LXII. törvény a szomszédos államokban élő magyarokról”, ami a közbeszédben „kedvezménytörvény” és „státustörvény” néven terjedt el. Ez rendelkezik – többek között – „az Alkotmány 6. § (3) bekezdésében foglalt, a határon kívül élő magyarokért viselt felelősségének érvényesítése érdekében, Magyarországgal való sokoldalú kapcsolataik ápolásának és fejlesztésének előmozdítása céljából” a „Magyar igazolvány” kibocsátásáról is.⁶

Az új évezredbe átvezető hazai eseményrend mellől érdemes kitekinteni a különböző európai nemzetek példájára, hogy hol, milyen válaszokat kerestek az országhatárokon átnyúló kérdésekre. 2002. július 1-jén Svédországban életbe lépett az a törvénymódosítás, amelynek alapján a svéd állampolgárok más állampolgárságot is kaphatnak anélkül, hogy lemondanának sajátjukról. A Svéd Királyság az állampolgárságról szóló, 1963-as európai konvenció alapján vezette be a kettős állampolgárság tilalmát, és ugyancsak az európai konvenció módosulása nyomán fogadta el annak jogi lehetőségét. 2003 májusában sürgősségi kormányrendelettel módosították a román állampolgársági törvényt. A 10. cikkely leszögezi, hogy kéreésre akár romániai lakcímmel, akár más országban levő lakhellyel is adható a román állampolgárság azoknak, akik egykor már román állampolgárok voltak. Júniusban a Moldovai Köztársaság eltörölte a kettős állampolgárság alkotmányos tiltását. Ide illeszkedik egy részben közvetlenül magyar vonatkozású hír: 2003. június 3-án Zorán Zsivkovics szerb miniszterelnök Medgyessy Péter magyar miniszterelnökkel való szabadkai találkozásán kijelentette, hogy Szerbia nem zárkózik el a kettős állampolgárság intézményétől.⁷ E kitekintő végére az Európai Uniót jel-

lemző jogi feltétel kívánkozik. A *Magyar Nemzet* internetes változatának augusztus 4-ei számában Parragi Mária, a Belügyminisztérium Bevándorlási és Állampolgársági Hivatalának állampolgársági főosztályvezetője egyebek mellett közölte, hogy az EU kizárólag az uniós állampolgársághoz fűződő jogokat szabályozza, így nem szab gátat a többes állampolgárság megszerzésének. Hazánkban 1880-tól jelent meg a mai értelemben veendő állampolgársági forma, és ezzel együtt a kettős állampolgárság lehetősége. Az államok a belső jog eszközeivel szabályozhatják, hogy megengedik-e a kettős vagy többes állampolgárságot. Magyarország hagyományosan megengedi ezt, és a magyar állampolgárság megszerzésének sem feltétele az eredeti állampolgárság megszüntetése.⁸

Az ügy folyamata 2003. augusztus 18-tól új vette új fordulatát. Az MVSZ elnöksége ellenszavazat nélkül döntött amellett, hogy népszavazást kezdeményez, miszerint a külföldi magyar emberek kérelem alapján magyar állampolgárságot nyerhessenek. Patrubány Miklós ugyanakkor közölte, a szervezet ismételten eljuttatja a közjogi méltóságokhoz és a parlamenti pártokhoz a külföldi állampolgárságról kidolgozott törvénytervezetét, amely javasolja, hogy ne kössék áttelepedéshez a magyar állampolgárság elnyerését. Szeptember 10-én az Országos Választási Bizottság formai okokból ugyan még elutasította az MVSZ népszavazási kezdeményezését, de szeptember 18-án megtárgyalva azt a beadványt, amelyet a szövetség harmadszor nyújtott be, egyhangú határozatával hitelesítette a határon túli magyarok kettős állampolgárságának megadására irányuló népszavazási kezdeményezés aláírásgyűjtő íveinek mintapéldányát.⁹ Az OVB által jóváhagyott kérdés pontosan így szólt: „Akarja-e, hogy az Országgyűlés törvényt alkosson arról, hogy kedvezményes honosítással – kérelmére – magyar állampolgárságot kapjon az a magát magyar nemzetiségűnek valló, nem Magyarországon lakó, nem magyar állampolgár, aki magyar nemzetiségét a 2001. évi LXII. tv. 19. § szerinti »Magyar igazolvánnyal« vagy a megalkotandó törvényben meghatározott egyéb módon igazolja?»¹⁰ Négy nappal később Patrubány Miklós bejelentette, hogy október 23-án kezdődik az aláírásgyűjtési akció. Ezzel párhuzamosan a Magyar Demokrata Fórum némileg hasonló célzattal előbb aláírást kezdett gyűjteni, majd országgyűlési képviselőcsoportja benyújtotta az állampolgársági törvény módosításáról szóló javaslatát. A plenáris ülés azonban novemberben elutasította ennek tárgysorozatba vételét. 2003 őszén a határon túli magyarok érdekképviseleti szervezetei egyre határozottabban hallatták hangjukat. Az akkor újonnan megalakult Székely Nemzeti Tanács nyilatkozatot fogadott el, amely 700 ezer székelyföldi lakos nevében igényli a nemzetiségi alapon nyújtandó kettős állampolgárságot, míg a délvidéki magyar pártok közel ötvenezer aláírást gyűjtöttek össze évégett, amit decemberben át is adtak a magyar kormány képviselőinek. 2004. március 1-jén az Alkotmánybíróság jóváhagyta az OVB határozatát, amely elfogadta a Magyarok Világszövetsége által kezdeményezett, népszavazáson felteendő kérdést. Áprilisban már Orbán Viktor volt miniszterelnök is úgy foglalt állást, hogy a határon túli nemzetrészek helyzetére nem a státustörvény, hanem a kettős állampolgárság jelenthet megoldást. Az eseménymenet fontos állomása, hogy július 2-án a Magyarok Világszövetsége át-

adta az Országos Választási Bizottságnak a kettős állampolgársági népszavazást támogató 320 858 magyar állampolgár aláírását. Amint az ismeretes, 200 000 érvényes aláírás szükséges ahhoz, hogy az Országgyűlés kiírja a kötelező ügdyöntő népszavazást. Ficzer Lajos, az OVB elnöke augusztus 12-én jelentette be: az MVSZ által összegyűjtött aláírások közül legalább 274 332, legfeljebb 278 799 felel meg minden szempontból a feltételeknek, vagyis jóval több, mint az előírt minimum. Szeptember 13-án az Országgyűlés egyhangú szavazással elrendelte az ügdyöntő népszavazást a kettős állampolgárságról, azzal, hogy a köztársasági elnök jelölje ki ennek dátumát.¹¹ Október 28-ai döntésével Mádl Ferenc december 5-e mellett foglalt állást, csak úgy, mint tette azt korábban, az egészségügyi privatizációról szóló, szintén ügdyöntő jellegű közvetlen társadalmi véleménynyilvánítás esetében.

A népszavazás kezdeményezése és lefolytatása közötti bő 15 hónap folyamán, vagyis 2003. augusztus 18-a és 2004. december 5-e között világossá vált, hogy a kettős állampolgárság kérdésköréhez rengeteg bizonytalanság társul; nem hogy a teljes magyarság, de a társadalmi szervezetek sem képesek tökéletesen egységes álláspontot kialakítani. Orbán Viktor elfogadó véleményével szemben Kövér László, a FIDESZ–Magyar Polgári Szövetség választmányának elnöke 2004. július 21-én a Bálványosi Nyári Szabadegyetemen a hatástanulmányok hiányát emlegette, és az autonómia megteremtését nevezte elsődleges célnak.¹² Pedig csak egy napot kellett volna várnia, hiszen július 22-én Árus Zsolt, az erdélyi Magyar Polgári Szövetség alelnöke 18 000 Székelyföldön összegyűjtött igenlő aláírást nyújtott át a Magyar Köztársaság kolozsvári főkonzul-helyettesének. Ez a fejlemény – erősítve a délvidéki magyarok korábbi több tízezres gyűjtését – akármelyik, íróasztal mellett kiöltözött elemzésnél beszédesebben szolt a hivatkozási alapként oly sokszor említett helyi lakosság valós igényéről. Ezzel szemben két hónap múltán Markó Béla kijelentette, hogy meg lehetne könnyíteni a magyar állampolgárság megszerzését, viszont nem ért egyet a kettős állampolgárság alanyi jogon való megadásával. Az RMDSZ elnökének megnyilatkozását később elítélte a Magyar Polgári Szövetség, amiért „a kettős állampolgárság elleni állásfoglalásra készítette a magyar kormánypártokat”. A hazai belpolitika – nyílt színvallásokban lemérhető erővonalai – 2004. október–november folyamán szilárdultak meg. A kormánypártok vezetői a nemleges szavazásra buzdították a választókat. A Magyar Szocialista Párt szerint a kettős állampolgárság a határainkon kívüli magyarság szülőföldjéről való tömeges elvándorlásához vezetne, a Szabad Demokraták Szövetsége felől pedig elhangzott, hogy ez a jog a nemzetállami eszmét erősítené. Az összképet tarkítja, hogy egyes baloldali politikusok szembehelyezkedtek a hivatalos elutasító irányzattal. Az „IGEN” társadalmi támogatottsága ugyanakkor túlmutatott a pártpolitika színterén. Az Országgyűlés két ellenzéki pártján, valamint a nemzeti elkötelezettségű, nem parlamenti pártokon, egyéb szervezeteken kívül a hazai keresztény/keresztyén felekezetek is az MVSZ-kezdeményezés segítségére siettek. Október 26-án például a Magyarországi Református Egyház püspökei közös nyilatkozatukban foglaltak állást a kettős állampolgárság ügye mellett, november 16-án a Ma-

gyar Katolikus Püspöki Konferencia fordult felhívással a katolikus hívek és minden honi magyar felé, „hogy a népszavazáson való részvételével és IGEN szavazatával legyen részese ennek a történelmi összefogásnak, és támogassa ezt az új nemzetegyesítést”.¹³ Az érintettek neves képviselői, a határainkon túli magyar közélet ismert személyiségei közül a felvidéki író-politikus Duray Miklós vagy az erdélyi Bőjte Csaba ferences szerzetes egyaránt a kettős állampolgárság mellett foglalt állást. Az *Áprilisi Ifjak* weboldalán megszólalhattak egyszerű, ismeretlen, határon túli magyar emberek is, akik az igenlő szavazatot kérték december 5-ére.¹⁴ November 12-én a Magyar Állandó Értekezlet VIII. ülésén Mádl Ferenc köztársasági elnök úgy vélte: a kettős állampolgárságot a külföldi magyar közösségek történelmi igazságtételnek tekintik. Az ország politikai egységét megjeleníteni hivatott magyar államfő egyértelműen foglalt állást: „felszólítom a magyarokat, hogy szavazatukkal vállaljanak közösséget a határon túli magyarokkal”. Mindezek láttán igazán „érdekesekek” az elutasító érvek, illetőleg a kettős állampolgárság helyett kínált lehetőségek. November 4-én szívrogtatta ki a *Népszabadság* annak a „hatástanulmányának” a fontosabb becsléseit, amelyet a kormány készített. Eszerint mintegy 750 ezren rendelkeznek Magyar igazolvánnyal, áttelepülésük 95 milliárd forintos szociális többletköltséget okozna. Ezt elkerülendő a kormány külföldi útlevél, szülőföldalap és munkahely-teremtési program létrehozását helyezte kilátásba. Utóbbira mindjárt „sajátos” példát mutatott, hiszen a „NEM” szavazatra buzdító szórólapokat székelyföldi nyomdától rendelte meg! November 11-én a hatalom felvetéseire válaszul a Magyarok Világszövetsége közzétette saját hatástanulmányát, amelyet Prugberger Tamás egyetemi tanár készített, és Patrubány Miklós MVSZ-elnök mutatott be. Ennek alapján, ha ugyanazzal a 750–800 ezer fővel, a Magyar igazolványok birtokosaival számolunk, mint amivel a kormány, akkor nem kiadás keletkezik, hanem összességében 183 milliárd többletbevétele lesz a magyar költségvetésnek. A népszavazás közeledtével egyre hevesebb indulatokat váltott ki az ügy, és a kedélyeket tovább borzolta egy kívülről jövő hang. Adrian Nastase december 1-jén, Románia nemzeti ünnepén Gyulafehérvárott kijelentette: az nem normális, ha 2007-től egy Romániában élő személynek egyszerre három (román, magyar, európai) állampolgársága legyen. Az akkori román miniszterelnök „magyarországi kampánytémának” és „őrültségnek” nevezte a kettős állampolgárságot.¹⁵ Már az előbb soroltak alapján is világosan látszik: e minősítés öreá szállt vissza; elég a román állampolgársági törvény másfél évvel korábbi módosítására gondolnunk. A nézetek ütköztetése tehát ennél összetettebb gondolkodást kíván.

A történelmi Magyarország elcsatolt területein őslakos nemzetrészek számára adható sajátos magyar állampolgárság politikai, kulturális, társadalmi, jogi és gazdasági természetű kérdések sokaságával szembesítette a döntésre jogosultakat. Az általános titkos választójogon alapuló demokráciában egy-egy leadott szavazat mögött nem jelenik meg az egyén minősége; a pusztá szám adatok december 5-én sem tükrözték, ki milyen érzelmi indítatásból, milyen tájékozottsággal felvértezve, avagy milyen félelmeiktől, balítéletektől vezérelve foglalt állást az „IGEN” vagy

a „NEM” mellett. A vélemények színes forrása a megelőző hónapok során foglalkoztatta a társadalomnak a nemzetpolitika iránt fogékony részét. Ezek legsikerültebb, szakmailag kikezdehetetlen összegzését szintén Gaudi-Nagy Tamás végezte el. Az alábbiakban a 2004. szeptember 29-én kelt, s a „12 év és tévhitcáfolat a határon túli magyarok részére, kedvezményes honosítás útján, az MVSZ népszavazási kezdeményezése alapján megadandó magyar állampolgárság mellett” címmel közzétett tanulmányából idézem fel a legfontosabb tényeket.¹⁶ „Minden egészséges nemzeti közösség a saját túlélése és boldogulása érdekében megoldásokat keres arra, ha az állam és nemzet határai nem esnek egybe.” E gondolata akár az egész magyar nemzetpolitika jelmondata is lehetne, amelybe a Magyarok Világszövetsége által indított népszavazási kezdeményezésen túl beleérthető a kedvezménytörvény is, mint egy megoldási kísérlet, ám ez esetben a kettős állampolgárság képezi az érvelés alapját. Horvát, spanyol, olasz, portugál, német, szlovén, szerb, szlovák és román példát említve Gaudi-Nagy rámutatott arra, hogy a magyar állampolgárság kedvezményes honosítás útján való megadása nem ellentétes a Magyarországra is kötelező nemzetközi egyezményekkel. „A diszkrimináció tilalma nem vonatkozik a nemzetiségi alapon megadott állampolgárságra. Etnikai alapon lehet kedvezményes elbánást alkalmazni, különösen az állampolgárság megadása során.” A külső iránymutatáshoz igazodók számára megnyugvást jelenthet, hogy „a magyar állampolgárság kedvezményes honosítás útján történő megadása nem ellentétes az Európai Unió szabályaival és elveivel. Az Európai Unió 25 tagállama közül több mint 15 ismeri és alkalmazza a kettős állampolgárságot. Portugália, amely tagja az Európai Uniónak, és aláírta állampolgárságról szóló egyezményt, állampolgársági törvényében kifejezetten biztosítja a bizonyítottan portugál származásúak részére a kedvezményes honosítást, azaz nem kívánja meg az ilyen kérelmezőktől a helyben lakást. Hasonló szellemiségű jogszabályt fogadott el Spanyolország és Olaszország is.” Az újonnan csatlakozott Lettország és Észtország azonos gyakorlatát is tekintve állította: „a magyar állampolgárság kedvezményes honosítás útján történő megadása tehát nem ellentétes az Európai Unió szabályaival és elveivel, mindezt az Alkotmánybíróság is kimondta határozatában, amely a népszavazási kérdést jóváhagyó Országos Választási Bizottsági határozat ellen benyújtott kifogást elutasította.” A következő pont a megélhetési gondokkal küszködő emberek jogföltés volt hivatott eloszlatni. „A magyar állampolgárság kedvezményes honosítás útján történő megadása nem jelentene érzékelhető költségvetési többletterhet, sőt közvetett hatásai a magyar gazdaság erejét növelhetik. A kedvezményes honosítás útján magyar állampolgársághoz jutottak számára az állampolgársággal járó jogok alapvetően inkább elvi, inkább lelki jelentőségűek, a hazai lakosság számára kézzelfogható hátrányt nem okoznak. A Magyar Köztársaság területén egészségügyi ellátáshoz, illetve nyugdíjhoz való jogosultságot csak és kizárólag társadalombiztosítási jogviszony alapján lehet igényelni, az állampolgárság megszerzése pedig nem jár együtt ezzel. A szociális ellátásokra (gyes, segélyek stb.) csak az állandó magyarországi lakóhellyel rendelkező magyar állampolgár jogosult, a magyar állampolgárság megszerzése pedig nem jár állandó magyarországi lakóhely megszerzésé-

vel. Sokan vannak jelenleg is magyar állampolgárok, akiknek nincs tb-kártyájuk érvényes társadalombiztosítási jogviszony hiányában, ők a cáfolatai annak, hogy az egészségügyi és szociális ellátás alanyi jogon jár. Valamennyi volt szocialista országgal kétoldalú egyezményeink vannak a szociális ellátások tekintetében, tehát a mostani rendszernél rosszabb a magyar államnak, illetőleg magyarországi magyar állampolgároknak már nem lehet, hiszen ezen kétoldalú egyezmények már így is mindenféle egészségügyi ellátással kapcsolatos jogot biztosítanak a viszonság alapján a román, szlovák, ukrán és egyéb állampolgároknak.” A népesség kor-eloszlása és a gazdaság összefüggéseit sem kerülte meg. „A magyar társadalombiztosítási és nyugdíjrendszer működőképessége határán van az aktív munkaképes lakosság egyre aggasztóbban csökkenő száma miatt. Néhány éven belül elkerülhetlenné válik jelentős számú külföldi munkaerő, illetve állandó lakos beáramlása hazánkba, és egyáltalán nem mindegy, hogy ezek nemzettársaink közül kerülnek-e ki, vagy idegen kultúrkörből érkező személyek jelennek meg nagy számban, kezelhetetlen együttélési problémákat okozva.” A következők során azt bizonyítja be, hogy a magyar állampolgárság az elcsatolt sorban élő magyarság számára történő kedvezményes megadása és az autonómia nem zárja ki egymást, továbbá hogy a magyar állampolgárság kedvezményes honosítás útján történő megadása védelmet adna az elcsatolt területeken élő magyarok számára. Egy másik makacs tévhit, a hazai belpolitikába való külső beavatkozás ellen szólt azon megállapítása, miszerint „a jelenleg hatályos választójogi törvény szerint a magyar állampolgár csak akkor szavazhat, ha magyarországi lakhellyel rendelkezik, ezért a szülőföldjén maradó határon túli magyar állampolgárságával nem jár együtt a hazai választásokon, népszavazásokon való részvétel joga.” Az elvándorlás veszélye elleni érveit más népek kedvező tapasztalataival szilárdította meg: „a magyar állampolgárságot áttelepülés nélkül megszerző honfitársaink elsöprő többsége számára egy olyan lelki komfortérzetet jelentene ez a közjogi kapocs, amely a tevékeny, önmegvalósító helyben maradásra buzdítana. Sőt még azt is eredményezné, hogy az áttelepültek lelkileg és gazdaságilag megerősödve visszatérjenek szülőföldjükre, és ott befektetőként, vállalkozóként és gazdálkodóként jelenjenek meg. Erre példa a romániai horvátok vagy az isztriai olaszok esete, akik köreiben az anyanemzet állampolgárságának megszerzése után megállt az addig gyors asszimiláció, helyben maradtak, és soha nem látott fejlődésnek indultak szülőföldjükön.” Az Európa-jogi szakjogász figyelmeztetett arra is, hogy ha „a népszavazási kezdeményezés nem nyerné el a szükséges támogatást, az semmilyen formában nem jelenti azt, hogy soha, semmilyen formában a kérdés nem lenne napirendre vehető, és hogy ezzel véglegesen megpecsételődne a határon túli magyarság sorsa.”¹⁷

Gaudi-Nagy Tamás utóbbi megállapítása azt a tényleges jogi helyzetet vázolta, amely további reményt nyújt az ügy elkötelezettjei számára, s ez a népszavazás kimenetelét tekintve értékelhető igazán. A kettős állampolgárságról 2004. december 5-én megformált társadalmi véleménynyilvánítás ugyanis így fest a hivatalos számadatok tükrében. A választójogosultak száma az akkorra érvényes nyilvántartás szerint 8 048 737 fő volt, közülük megjelent 3 017 738 fő, a választópolgárok

37,49%-a. Nem szavazott tehát 5 030 999 fő, a választók 62,51%-a. 3 010 972 darab érvényes szavazólapot adtak le (ez 99,84%-t tesz ki). A népszavazás e kérdés tekintetében eredménytelennek bizonyult. A feltett kérdésre érvényesen szavazott az érvényes szavazólapot leadott választópolgárok 97,97%-a, vagyis 2 949 879 fő, érvénytelenül szavazott 2,03%, azaz 61 093 ember. „IGEN” választ adott az érvényesen szavazó választók 51,57%-a, 1 521 143 ember, „NEM”-mel szavazott 48,43%, 1 428 736 fő. „IGEN” választ adott az összes választásra jogosult 18,90%-a, „NEM”-et 17,75%-uk.¹⁸ Messzire vezetne azt taglalni, mint alakult a szavazatok megoszlása országrészek, településtípusok szerint.¹⁹ Ennél fontosabb arra kitérni, hogy a hitelesített végeredmény némi fenntartással kezelendő. Több olyan esetről tudunk, ahol a szavazatok ismételt összesítése során az „IGEN” nagyobb számban találtatott, mint annak előtte. Újpesten például az újraszámolás után 18%-kal módosult, az „IGEN”-ek javára. Budapest IV. kerületének 21. számú szavazókörében az MVSZ megbízottja is jelen volt. A szavazás másnapján a jegyzőkönyv és saját feljegyzései összevetése után döbbsent rá, hogy valami nincs rendben. Miután a sajtóból értesült arról, hogy az MVSZ ezernél is több szavazókörben furcsa eredményt talált, elhatározta, hogy kéri a szavazatok újraszámolását, annak dacára, hogy ő maga is aláírta a jegyzőkönyvet. December 10-én kétoldalas kifogást nyújtott be a kerület jegyzőjéhez, a helyi választási iroda vezetőjéhez, így elérte, hogy délután kibontották az urnát, majd háromszor számolták újra a kettős állampolgárság kérdésére adott voksokat. Az először megállapított 182 „IGEN” és 230 „NEM” aránya 200–212-re módosult. Az MVSZ a tizenkilenc megye és Budapest területén összesen 1139 szavazókör eredményét kérdőjelezte meg. Patrubány Miklós elmondta, hogy négy helyen sikerült elérniük az urnák felbontását, s kiderült, hogy mindenütt az „IGEN” oldal rovására tévedtek.²⁰ Hanem a mégoly alapos jogi gyanú sem feledteti azt a sajnálatos körülményt, hogy több millió honfitársunk nem élt alkotmányos jogával.

A népszavazás kimenetelére tarka magyarázathalmaz született az itthoni közéletben. A parlamenti ellenzék a kettős állampolgárságról hozandó törvény megkerülhetetlenségét hangsúlyozta, míg a kormányoldal a „felelős hazafiság” győzelméről beszélt. A Magyarok Világszövetsége úgy vélte, megfosztották attól a lehetőségtől, hogy a társadalom egésze előtt hatékonyan fejthesse ki álláspontját; a „NEM”-mel szavazók, illetőleg a távol maradók nagy számáért a félrevezető kormánypropagandát tette felelőssé.²¹

Nem mellőzhetem e helyt annak – lehetőség szerint – részletesebb áttekintését, miként vélekedtek azok a magyar emberek, akikről s akikért ez a népszavazás szólt. December 20-án a határon túli magyar szervezetek közös nyilatkozatot tettek közzé a végeredményről. Aláírói szerint a nagyarányú távolmaradás abból ered, hogy a kormánypártok a nemleges szavazatra buzdítva elbizonytalanították a választókat. A nyilatkozat üdvözölte a Szülőföld-programot, de leszögezte, hogy az anyagi támogatás nem helyettesítheti sem azt az erkölcsi jóvátételt, amelyet a határon túli magyarok számára a kettős állampolgárság lehetősége jelent, sem pedig az „anyaországi” és határon túli magyarok közti zavartalan kapcsolattartást.

Felkérte a magyar kormányt s az országgyűlés pártjait, hogy a nemzetközi joggal összhangban tegyék lehetővé a határon túli magyarok számára az állampolgárság elnyerését szülőföldjük elhagyása nélkül. Ezt a dokumentumot Bugár Béla a felvidéki Magyar Koalíció Pártja, Markó Béla az RMDSZ, Kasza József a Vajdasági Magyarok Szövetsége, Kovács Miklós a Kárpátaljai Magyarok Kulturális Szövetsége, Jakab Sándor a Horvátországi Magyarok Demokratikus Közössége, továbbá Juhász Sándor a Horvátországi Magyar Egyesületek Szövetsége, illetőleg Tomka György a Muravidéki Magyar Önkormányzati Nemzeti Közösség és Hámos László a Magyar Emberi Jogok Alapítvány részéről hitelesítette. Hasonló tartalmú zárónyilatkozatot fogadtak el a MÁÉRT határon túli tagszervezeteinek vezetői 2005. január 7-én, kétnapos szabadkai tanácskozásuk után, amelyben elítélték a magyarországi politikai élet mindazon szereplőit, akik a népszavazás kampányában félrevezették a magyarországi választópolgárokat, elutasító szavazásra vagy távolmaradásra biztatva őket. Egy hétre rá Bugár Béla és Kasza József átadta Mádl Ferencnek a határon túli szervezetek egységes kérelmét, miszerint terjesszen be törvényt az Országgyűléshez a kettős állampolgárság rendezése érdekében. Ugyanezt indítványozták március 30-án az erdélyi történelmi egyházak vezetői is.²²

Úgy tűnik, a „felelős hazafiság” magatartását nemhogy a külhoni magyar szervezetek hivatalos vezetése, de az általuk képviselt Kárpát-medencei nemzetrészek lakossága sem tudta felfedezni a népszavazás végkimenetelében. A mélységes megbántottság érzése uralkodott el az emberek között.²³ (Tegyük hozzá, teljesen jogosan.) Sokunk számára lehetnek ismerősek azok a hirtelen felindulás szülte feliratok erdélyi vendéglátóhelyeken, amelyek azt hirdették, hogy magyar állampolgárt nem szolgálnak ki. Szintén sokakhoz jutott el Bőjte Csaba megrázó levele.²⁴ Az érzelmek egy finom, de határozott és igen elgondolkodtató kifejezése viszont korántsem biztos, hogy hírértékéhez méltó súllyal szerepel a köztudatban. A csíksomlyói pünkösdi búcsú ünnepén a Nagy-Somlyó hegyi kilátót rendesen a háromszínű magyar zászló díszíti. Ehhez képest legutóbb, 2005 pünkösdjén azt tapasztaltam, hogy a piros–fehér–zöld helyett a piros–fekete székely zászlót tűzték ki a kilátó magasába.

Ö S S Z E G Z É S

Amint az a fenti összeállításból egyértelműen látszik, a kettős állampolgárság ügye hosszú előzményekre mutat vissza, így a kérdésről 2004. december 5-én rendezett ügödöntő népszavazás kizárólag egy le nem zárt folyamat részeként s nem egy különálló jelenségként értékelendő. A határon túli magyarság ügyének tágabb környezetéből több fontos összefüggés adódik. A Kárpát-medence természetföldrajzi és gazdasági értelemben véve egyaránt szerves egységet alkot; erre legutóbb a 2000-ben bekövetkezett tiszai ciánszennyezés figyelmeztetett bennünket. Politikai szempontból nem elhanyagolható tény, hogy hazánk a NATO után az EU tagja is lett. Egyre több idegen szervezet, ország szól bele az életünkbe. Ennek fényében tarthatatlan, hogy pont a határainkon túl élő magyarok ne nyilváníthassanak – valamilyen szinten – véleményt arról, miként alakuljon a magyar állam nemzetpolitikai vonalvezetése! Régi, új és

leendő EU-tagországok körében egyaránt bevett és jól működő intézmény a kettős állampolgárság gyakorlata, vagyis ezzel elismerik, hogy a nemzeti együvé tartozásnak nem minden problémáját képes megoldani az Európai Unió kerete.

A kettős állampolgárság elháríthatná az adminisztratív akadályokat a magyar–magyar érintkezés minden színtere előtt. A Kárpát-medence földrajzi egysége a keleti szomszédok EU-csatlakozása után automatikusan, a természet kényszeréből fog helyreállni. A gazdasági kapcsolatok, mint például az erdő- és vízgazdálkodás, bányászat, turizmus, munkalehetőséget, tőkeáramlást biztosítanak minden oldalon, ráadásul a munkáltató/munkavállaló feleket nem választanak el nyelvi határok. A gazdasági kapcsolatok intézményi feltételei előtt sok hivatalos akadály hárulna el (munkavállalás, befektetési kedv szempontjából), ami ebben a természetes földrajzi-gazdasági egységben élénkítőleg hatna. Nem mellékesen szólva az EU-ban uralkodó regionalitási elvnek is ez felel meg. Mivel néprajzi, népművészeti szempontból az elszakított nemzetrészek zártabb csoportjai gazdag hagyományt őriznek, ami a magyarországiak szellemi felüdülésének forrását jelentheti. A határon túli magyarok a Magyar Köztársaság és a velük együtt élő nem magyarok között is összekötő erőt jelenthetnének, ami a kettős állampolgárság birtokában egyenlő erővel működne mindkét irányban. A hazánkban munkát vállalók adózási és társadalombiztosítási kötelezettségeiket mind a Magyar Köztársaság kincstárának rónák le, ilyenformán saját egészségügyi ellátásuk fedezetén túl komoly adónyereséget is termelnének országunk számára. Az ideiglenesen itt lakó munkások itt fizetnék a közüzemi számlákat, itt vásárolnának élelmiszert, ruhát, autójukba benzint, vagyis a hazai áruk fogyasztásával a hazai gazdaságot élénkítenék, no meg további adóbevételekhez juttatnák a költségvetést. A kettős állampolgárság bevezetése egyáltalán nem növelné az idevándorlás ütemét, hiszen aki eddig el akart jönni szülőhelyéről, az 1990 óta könnyen megtehetette. Éppen ellenkezőleg: számukra az EU-tag Magyar Köztársaság állampolgárának lenni jogbiztonságot, nemzetközi védettséget nyújthatna, ezáltal a helyben maradási kedvet erősítené. Az esetleges idősebb áttelepülők nyugdíjellátása független e jogintézmény lététől, minthogy azt régebbi kétoldalú szerződések szabályozzák. A jelenleg hatályos törvények szerint a Magyar Köztársaságban választójogot nyerni csak állandó bejelentett magyarországi lakcímmel lehet. Vagyis a szülőföldjükön lakó magyarok nem szólnának bele a hazai pártpolitika alakulásába.

Az elszakított területeken élők felmenői magyar állampolgárnak születtek, ennél fogva tevékeny részt vállaltak a mai Magyarország jogelődjének életében. Ráadásul az 1945-ig (1946-ig) érvényes területi revíziók (1938–1941) eredményeképpen sok ma élő dél-felvidéki, kárpátaljai, észak-erdélyi, délvidéki, valamint muraközi lakos magyar állampolgárként látta meg a napvilágot! A kettős állampolgárság (úgy is, mint történelmi igazságtétel) megadása növelné hazánk nemzetközi megbecsültségét, továbbá 10 millió helyett 13–14 millió magyar állampolgár révén politikai súlyát. Ösztönzőleg hatna a magyarság vállalására; a határainkon kívül élők beolvadási folyamatát megállíthatná, a hazaiak közérzetét javítaná. Ez az EU-szerter bevált jog a Kárpát-medence egészére kiterjedő sikerélményben részesíthetné a magyarságot, amelynek jótékony ereje mind a nemzettudat gyógyulásában, mind a gazdaság élénkítésében megjelenne.

2004. december 5-e pontos láttelelet adott nemzettudatunk jelenkori állapotáról. Ennek tükrében a hazai magyarság elégtelen teljesítményt nyújtott; a lakosság egy kis részének aktív elutasító, nagyobb hányadának közömbös magatartása pedig súlyos nemzettudati betegség láttelelete. Fő felelős a kormány – baloldali szavazók véleményét is mellőző – rémhírterjesztő politikája, amely a tudatlan, elszegényedő tömegeket a határon túli magyarok ellen hangolta. Különösen elítélendő az a kormányzati törekvés, amely a Világszövetség eredetileg pártoktól független kezdeményezését hamar a pártpolitika színterére szorította, afféle Fidesz–MSZP-szembenállásra egyszerűsítve le a kérdést. A népszavazási kudarc felelősségében ugyanakkor osztozik távolmaradók és a nemmel szavazók köre, de a Fidesz is. A legnagyobb ellenzéki párt, valamint az MVSZ évek óta feszült viszonya párhuzamos, ilyenformán nem túl hatékony kampányt eredményezett. Az „IGEN” mellett kiálló magyarországi magyarok szomorúsággal és mély szégyenérzettel, az elcsatolt területeken élő magyarok fájdalommal, de méltósággal fogadták az eredményt. A népszavazásélmény társadalmi feldolgozása még nem zárult le. Egy jellemző példa: a Magyar Nemzet Online (MNO) fórumán, a „Belpolitika” kategóriában, azon belül a „Kettős állampolgárság” topicban 2003 óta sorjáznak a különböző világnézeti, vérmérsékleti indíttatásból fakadó bejegyzések; a topic 2005 őszére bőven túlhaladta a 38 000 hozzászólást, és egy érdekes, tanulságos „szöveggyűteménnyé” hízott.²⁵ A témához kötődő megnyilvánulások más topicokban is előfordulnak. Politológiai ínyencfalat lenne az MNO és az egyéb világhálós társalgási helyek anyagát feltárni.

Sokakban felmerült a kétely, különösen a végeredmény láttán, egyáltalán érdemes volt-e a hazai közélet jelenlegi állapotában szembesíteni a társadalmat a kettős állampolgárság ügyével. Többen élesen támadták emiatt a Világszövetség szervezetét, különösen az elnök Patrubány Miklós személyét. Bár időálló következtetést csak bizonyos történelmi távlatból lehet levonni, s addig minden vitának helye van, de két dolog már most is biztos: egyfelől tény az, hogy az MVSZ kezdeményezése nem hirtelen, ötletszerű fellángolás, hanem évek óta érlelődő elhatározás volt; másfelől pedig ha valakinek nem tetszik a tükörben látható kép (esetünkben a társadalom népszavazásban tükröződő magatartása), azért nem a tükör a felelős. Annál fölöslegesebb a nyertesek kilétét firtatni. A 2004. december 5-ei népszavazásnak nincs győztese. A Világszövetség nem ért célt, mert nem született annyi „IGEN” szavazat, amennyi kötelező érvénnyel rá tudta volna venni az országgyűlést a kettős állampolgárságról szóló törvény megalkotására. Vesztes a határon túli nemzetrész, mert nem kapta meg a magyar államtól a több évtizedes kisebbségi helytállás legalább jelképes elismerését. Vesztes a hazai társadalom, mert megfosztotta magát a nemzeti együvé tartozás élményétől. Ám nem kevésbé vesztes a baloldali-liberális kormánykoalíció is, hiszen az általa várt elutasító szavazatok kisebbségbe kerültek az aktív véleménynyilvánítók körében.

Helytelen lenne még azt a következtetést is levonni, hogy a magyarság túlnyomó része a határon túli magyarok kettős állampolgársága ellen szavazott. Először is a „magyar nemzet” egy határoktól független, időben változó fogalom. A ma élő magyarság mintegy 2/3-ad része a Magyar Köztársaság polgára. A magyar állampolgárok

4/5-ének van választójoga. Ennek a körnek nem egészen 2/5-e nyilvánított véleményt a 2004-es népszavazás alkalmával, vagyis a „magyar nép”, avagy „magyar nemzet” összességének kis hányada. A szavazatok között viszont többségbe került az „IGEN” válasz. Ebből az következik, hogy értelmetlen tovább játszózni a számokkal, hiszen a „többség” fogalma igencsak viszonylagos. A hazai társadalom nagy részét egyik irányba sem tudta mozgósítani az MVSZ kezdeményezése, sem mellette, ámde ellene sem. A magyar választópolgárok nagy része közömbösnek mutatkozott, ilyenformán tevéleges társadalmi ellenállás sem várható. A kettős állampolgárság ügye nyitva áll a jövő nemzetpolitikája előtt. ☒

J E G Y Z E T E K

- 1 A magyar állampolgárságról szóló 1993. évi LV. törvény.
- 2 Az Európa Tanács keretében, 1997. november 6-án kelt, az állampolgárságról szóló Európai Egyezmény.
- 3 <http://www.drgaudi.hu/a/20kettos/20allampolg/20jogi/20hatt.html>
- 4 A kronológiát összeállította Bakk Miklós. Terjedelmi megfontolásból csupán ennek töredékét közlöm. A teljes időrend forráshelye: <http://www.martonaron.hu/kettosallampolgarsag/kronologia.html> (Bakk 2005).
- 5 A tervezet teljes szövege a Világszövetség honlapján olvasható: www.mvsz.hu Ezt 2000. november 22-én Patrubány Miklós az Országgyűlés Külügyi bizottsága előtt ismertette (Bakk 2005).
- 6 A törvény teljes szövegét ld. http://www.htmh.hu/?menuid=0401&news013_id=1073 Egy 2001-es dokumentum szerint a Fidesz-FKGP-MDF-kormány Fideszes külügyminisztere az ún. státustörvény kapcsán ellenjegyezte azt a hivatalos iratot, amely elveti a kettős állampolgárság lehetőségét. A Venecei Bizottság honlapján olvasható szöveg – [http://www.venice.coe.int/docs/2001/CDL\(2001\)082-e.pdf](http://www.venice.coe.int/docs/2001/CDL(2001)082-e.pdf) – az európai normákkal ellentétesnek, ezért elvetendőnek tartja e jogintézmény megadását a határon túli magyarok számára. Ez azért is különös, hiszen, amint az e vázlat összeállításából is kiderül, a kettős állampolgárság illeszkedik az európai jogrendbe. A szöveg nem hivatalos magyar fordítását ld. <http://www.mancs.hu/index.php?gcPage=/public/hirek/hir.php&id=12185>
- 7 Bakk 2005.
- 8 <http://www.mno.hu/index.mno?cikk=162986&rvt=2>
- 9 Bakk 2005.
- 10 Ez olvasható abban a felhívásban, amit Rác Sándor, az 56-os Nagy-budapesti Központi Munkástanács elnöke, a Magyarok Világszövetsége tiszteletbeli elnöke s Patrubány Miklós elnök jegyzett (Budapest–Kolozsvár, 2004. március 5.) http://www.dominium.hu/mvsz_hely_ és a http://www.valasztas.hu/main_hu.html helyen, az OVB hivatalos honlapján.
- 11 Forráshelyek: Bakk 2005., <http://www.aprilisiifjak.hu/index.php?csz=31688>
- 12 2003. július 25-én a tusnádfürdői nyári diáktábor fórumán Orbán Viktor kijelentette: a Medgyessy-kabinet ellenzi a vajdasági magyarok kettős állampolgárságát, pedig ez az intézmény az EU-ban jogszerű, és a szerb kormány is jelezte, kész róla tárgyalni. „Nincs a világon olyan nemzet, amelynek kormánya hasonló helyzetben így cselekedne. Ennél mélyebbre nehéz lenne süllyedni” – vélte a Fidesz-MPSZ elnöke (Bakk 2005).
- 13 Bakk 2005., <http://www.aprilisiifjak.hu/index.php?csz=31720>
- 14 Az „Állampolgárság és nemzetpolgárság” cikksorozatot ld. <http://www.aprilisiifjak.hu/index.php?csz=31688>, <http://www.aprilisiifjak.hu/index.php?csz=31778>, <http://www.aprilisiifjak.hu/index.php?csz=31838>. Az Áprilisi Ifjak honlapjáról – www.aprilisiifjak.hu – több fontos, kapcsolódó internetes hely is elérhető. A teljességhez hozzátartozik, hogy 2000. no-

vember 18-án Duray Miklós a *Magyar Nemzet*ben közzétett „Státustörvény, kettős állampolgárság vagy külföldi állampolgárság” címen közölt tanulmányában elutasította a külföldi állampolgárság intézményét a státustörvény javára (Bakk 2005). Véleményét, mint oly sokan mások, nyilvánvalóan a baloldali kormányzat ihlette törvénymódosítás révén kiüresedő kedvezménytörvény elégtelensége látán változtatta meg.

15 Bakk 2005.

16 Gaudi-Nagy Tamás készített egy rövidebb, 6 pontból álló összeállítást is „Ellenérvek és cáfolatok a kettős állampolgársággal kapcsolatban” címmel, amely a <http://www.dominium.hu/mvsz> helyen olvasható.

17 A tanulmány teljes szövegét ld. a <http://www.magyar-allampolgarsag.com> és a www.csodaszarvas.hu helyeken.

18 Forráshelyek: <http://www.kettosallampolgarsag.mtaki.hu>, http://www.valasztas.hu/main_hu.html.

19 A statisztikai összesítéseket ld. <http://www.valasztas.hu/outroot/hu/eost.htm>

20 <http://ma.hu/page/cikk/aa/0/107569/1>

21 <http://www.drgaudi.hu/eredmenyertekeles.htm>

22 Bakk 2005.

23 További híreket, véleményeket ld. pl. a

http://archive.haon.hu/vis/v1_redaktion/article.asp?TextID=132436, és

a <http://www.hhrf.org/hargitanepe>, illetőleg a <http://ma.hu/page/cikk/aa/0/107569/1> helyeken.

24 Bőjte Csaba levelét csak a maga teljességében érdemes felidézni. „Nagyon sokan felhívtak, és kérték, hogy mondjam el a magam véleményét december ötödikéről. Úgy gondolom, hogy mindannyian éreztük, ha nem is akartuk tudomásul venni, hogy a mi nagy családunk, nemzetünk beteg. December ötödike szétválasztotta az egészséges és a beteg részeket. Nem hittem a szememnek, mikor a televízióban láttam, hogy a kormánypártok képviselői győzelemről beszélnek. Kit győztek le? A saját népüket! Ezzel a győzelemmel, örök szegényt hoztak önmagukra. Legyőztek engem, a szelíden kopogtató határon túlit, és a gondjaimra bízott gyermekeket, akiket azért nevelek, oktatok összekoldult pénzből, hogy szomszédikkal békében élő jó magyar emberek legyenek itthon Erdélyben. Legyőzték azt a kislányt, akit a napokban fogadtam be, 16 évesen, és most tanul kanállal enni, mert, ahogy ő mondja, még soha nem evett levest. Legyőzték azt a moldvai csángó falut, melyről a román tanárnő azt mondta cinikusan, hogy huszonnégy éve alatt, mióta ő ott tanít, egyetlen gyerek sem ment kilencedik osztályba, mert buták azok az emberek. Valóban az egyszerű nép között járva azt látom, hogy a kisebbségi sors, a sanyarú élet bennünket határon túli embereket elnyomorított, nagyon sokan isznak, és más súlyos bűnök áldozataivá válnak, mert jaj a legyőzötteknek. És most megértük, hogy a dicsőségesen uralkodó Magyar Kormány is legyőzött bennünket. Én nagyon szégyellném, ha az engem megölelni akaró gyermekeimet egymás torkának ugrasztanám, majd diadalmasan legyőzném őket. Nagyon szégyelleném magamat, ha a gyerekeknek azt mondanám, hogy nézzétek, ti nagyobbak, a kicsik meg akarják enni a kenyereket, verjétek szét közöttük. Minden erkölcsi felelősség az uszító, riogató karmesteré, a kormányé. Ezeknek a leszegényedett, megtört határon túli magyaroknak volt hazájuk, ezeknek az embereknek az ősei adójukkal, munkájukkal Budapesten Parlamentet építettek, egy csodaszép Parlamentet, melyben most őket legyőzték, elutasítják. Van egy ötletem: Vas megvételét jó lenne privatizálni az osztrákoknak, s mindenkinek akkor adhatnak 20.000 forintot, és egy feketeszegélyű zsebkendőt a nemzeti érzelműeknek. Mit mondjak még? Gratulálok a győzelmükhöz a kormánypártoknak, és konok székelységgel kijelentem, hogy amíg ők saját népük ellen uszítanak és „győzedelmeskednek”, én nem kérek árváim nevében, és nem is fogok elfogadni tőlük egyetlen vasat sem. Ha már becsületük nincs, akkor a pénzük tegye őket boldoggá. A jobb jövőben bízó lélekkel, Csaba t.” A gyermekmentő ferences szerzetes levele megtalálható többek között a <http://www.naput.hu/modules.php?name=News&file=article&sid=663> internetes helyen. A Dévai Szent Ferenc Alapítvány tevékenységéről ld. <http://www.devaigyerekek.hu/index.html>

25 http://www.mno.hu/index.mno?pg=3&action=showtopic&kat_id=7